

heet sibsong and labor leave in Savahnakhet: a conjuncture of traditional and capitalist world

Watunyu Jaiborisudhi

Ampa Kaewkumkong

Institute of East Asian Studies, Thammasat University

contact: watunyu1979 [at] hotmail.com

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
ของชุมชนมุกดาหาร-สะหวันนะเขต ในแผนงานวิจัยการศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม
และสุขภาพ ภายใต้ความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง โดยการสนับสนุนจาก
โครงการมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (วิเชียร อินทะลี อำพา แก้วกำกวง
และ วาญญู ไจบริสุทธิ์ 2554; วาญญู ไจบริสุทธิ์ และ อำพา แก้วกำกวง 2555; วรางคณา ก่อเกียรติพิทักษ์
อำพา แก้วกำกวง และ วาญญู ไจบริสุทธิ์ 2556; วาญญู ไจบริสุทธิ์ และ อำพา แก้วกำกวง 2557)

อีตลลบสองกับลการลาหยุด ของแรงแรงงานในสะหวันนะเขต: การบรรรจบของโลภจารีต ในโลภทุนนลยมสมัยใหม่

วทัญญู ใจบรลสุทธี
อำพา แก้วกำกง

สทาบันเออเซยตะวันออกศีกษาฯ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความนี้พยายามทำความเข้าใจบทบาทในเชิงการหน้าที่ของ “ฮีตสิบสอง” ที่ยังคงดำรงอยู่ในระบบการจ้างงานในแขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยวิธีการศึกษาหลักประกอบไปด้วย การศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเฉพาะในประเด็นว่าด้วยการลาหยุดของแรงงานชาวลาว บทความนี้เสนอว่า ฮีตสิบสอง โดยเฉพาะฮีตสำคัญอย่างบุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา และบุญออกพรรษา เป็นเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีนัยสำคัญต่อสถานการณ์การลาหยุดของแรงงาน ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นตัวอย่างของการบรรจบสังสรรค์ของโลกทุนนิยมสมัยใหม่กับโลกแบบประเพณี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะฮีตสิบสอง สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนาและจิตวิญญาณ ของผู้คนในแขวงสะหวันนะเขตได้เป็นอย่างดี ภายใต้วาทกรรมการพัฒนาในระบบทุนนิยม

คำสำคัญ: ฮีตสิบสอง, การลาหยุดของแรงงาน, สะหวันนะเขต

บทคัดย่อ

ABSTRACT

This paper presents functional explanation to the persistence of “*heet sibsong*” (twelve month tradition) within a modern employment system in Savannhaket, Lao People’s Democratic Republic (Lao PDR). Key research methods include documentary research and in-depth interviews, with particular reference to the topic of labor leave and vacation. The study finds that *heet sibsong*, specifically Songkran (traditional Lao new year) and the start and end of Buddhist Lent period, are one of the key socio-cultural factors of labor leave pattern. It thus exemplifies the conjuncture of traditional and capitalist ideology. In other words, tradition and local culture could respond well to economic, social, and religious needs of among workers in Savannhaket amid the capitalist discourse of development.

keywords: *heet sibsong* (twelve-month tradition), labour leave and vacation, Savannhaket

บทนำ

การสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่สองได้นำมาสู่อุดมการณ์การพัฒนาที่ประกอบสร้างโดยประเทศโลกที่หนึ่งผ่านทางสถาบัน องค์กร และหน่วยงานระหว่างประเทศซึ่งมีบทบาทข้ามพรมแดนรัฐชาติในการโอบอุ้มการพัฒนาให้กลายมาเป็นกระแสหลักของโลก ไม่ว่าจะเป็นธนาคารโลกหรือองค์กรการพัฒนาระหว่างประเทศต่างๆ โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของประเทศต่างๆ และการพัฒนาภายใต้กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub-Region: GMS) โดยการสนับสนุนของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ก็คือหนึ่งในผลิตผลของกระบวนการดังกล่าว จนนำมาสู่โครงการพัฒนาและการลงทุนในอนุภูมิภาค โดยเฉพาะโครงการที่เป็นกรณีศึกษาอันเป็นที่มาของบทความนี้ได้แก่ เขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวัน-เซโน (Savan-Seno Special Economic Zone: SASEZ) ซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจแห่งแรกของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ที่จัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2546 เพราะแขวง (จังหวัด) สะหวันนะเขตนั้นมีความโดดเด่นด้านทำเลที่ตั้ง และจะช่วยเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจเพราะมีการปรับปรุงเส้นทางและสะพานตามโครงการระเบียงเศรษฐกิจตะวันออกภายใต้กรอบการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของหกประเทศลุ่มน้ำโขง (ศุภชัย วรณเลิศสกุล 2553)

เขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวัน-เซโนประกอบด้วย Zone A หรือ “เมืองสะหวัน” (Savanh City) ซึ่งเป็นเขตศูนย์กลางการค้าและบริการ มีเนื้อที่ 3.05 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ติดกับสะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 (มุกดาหาร-สะหวันนะเขต) ในเขตเมืองโกสอน พมวิหาน แขวงสะหวันนะเขต ประกอบด้วยร้านค้าปลอดภาษี โรงพยาบาล โรงแรม ร้านอาหาร ศูนย์ประชุม และสวนสนุก เป็นต้น โดยเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2549 บริษัทไทยแอร์พอร์ตส์ กราวด์เซอร์วิส จำกัด หรือแท็กส์ (Thai Airports Ground Services: TAGS) ได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจร่วมกับรัฐบาล สปป.ลาว ในการเข้าเป็นผู้รับผิดชอบพัฒนาโครงการเมืองสะหวันเพื่อให้เป็นเมืองเศรษฐกิจที่ครบวงจร โดยแท็กส์จะลงทุนร้อยละ 70 (เงินลงทุนประมาณ 1,370 ล้านบาท) ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 30 (ประมาณ 587 ล้านบาท) เป็นการลงทุนจากรัฐบาล สปป.ลาว ซึ่งคาดว่าจะใช้เวลาพัฒนาโครงการดังกล่าวให้เสร็จสมบูรณ์ไม่เกิน 10 ปี นับตั้งแต่ปี 2550 เป็นต้นไป (ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้า 2549)

สำหรับ Zone B หรือ “Logistic Park” เป็นเขตบริการจัดส่งและกระจายสินค้า มีเนื้อที่ 0.2 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ที่เมืองอุทุมพอน แขวงสะหวันนะเขต โดยรัฐบาลลาวเป็นผู้ลงทุนพัฒนาเอง ปัจจุบันได้พัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ การติดตั้งระบบไฟฟ้าและน้ำประปา ภายในโซน การสร้างถนนดินแดง คิดเป็นร้อยละ 50 นอกจากนี้ สปป.ลาว ได้ขอให้ธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan Bank for International Cooperation: JBIC) ศึกษาความเป็นไปได้ที่จะขยายพื้นที่ในส่วนนี้ออกไปอีก (Zone B1) รวมทั้งการขอเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อพัฒนาส่วนขยายนี้ร่วมกับญี่ปุ่น และสุดท้าย Zone C เป็นเขตอุตสาหกรรมและการค้า มีเนื้อที่ 2.11 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ที่บ้านหลักสิบ เมืองโกสอน พมวิหาน แขวงสะหวันนะเขต

แม้ว่าภาครัฐจะพยายามส่งเสริมการลงทุนในด้านต่างๆ อย่างเต็มที่เพื่ออำนวยความสะดวกและดึงดูดนักลงทุน แต่ปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่ผู้ประกอบการต้องประสบจากการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษคือ ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ทั้งแรงงานมีฝีมือและแรงงานไร้ฝีมือ นอกจากนี้ ปัญหาด้านแรงงานที่สำคัญของแขวงสะหวันนะเขตคือ ปัญหาความต่อเนื่องในการทำงาน ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นพบทั้งจากการทบทวนเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนามผ่านคำบอกเล่าว่าเป็นผลมาจากประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน หรือที่มักอ้างถึงโดยรวมๆ ว่า “ฮีตสิบสอง” อันเป็นประเพณีที่กำหนดวิถีชีวิตของผู้คนในแถบสองฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำความเข้าใจนัยสำคัญของประเพณีฮีตสิบสองที่มีต่อการพัฒนาของระบบทุนนิยมในพื้นที่แขวงสะหวันนะเขต โดยเฉพาะในประเด็นการบรรจบสังสรรค์ (conjuncture) ของโลกทุนนิยมสมัยใหม่กับโลกแบบประเพณี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นพื้นที่เฉพาะที่ปฏิบัติการทุนนิยมสมัยใหม่เป็นไปอย่างเข้มข้น โดยมีการลดทอนความยุ่งยากของระบบราชการ การให้เอกสิทธิ์พิเศษ และการลดหย่อนต่างๆ ในการผลิตทั้งด้านภาษีและค่าสาธารณูปโภค ดังเช่นที่ไอหว่า ออง (Aihwa Ong) ได้เสนอว่า พื้นที่เศรษฐกิจพิเศษที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พยายามสร้างขึ้นมาไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทย มาเลเซีย เวียดนาม ลาว ฯลฯ เป็นสิ่งที่เรียกว่าพื้นที่ “ยกเว้นอธิปไตย” (graduated sovereignty)

หรือพื้นที่ “ยกเว้น” ตามหลักการเสรีนิยมใหม่ แน่แน่นอนว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้ถูกยกเว้นในแง่
อธิปไตยแต่เพียงอย่างเดียว หากยังรวมถึงอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจแห่งรัฐด้วย (Ong 2006)
กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ พื้นที่ดังกล่าวเปิดโอกาสให้กับปฏิบัติการแบบเสรีนิยมใหม่อย่างเข้มข้น
และเต็มรูปแบบ แม้แต่ในรัฐสังคมนิยมอย่างประเทศจีน เวียดนาม และลาวเองก็ตาม

อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้วิจัยแล้ว พื้นที่เศรษฐกิจพิเศษสะท้อนให้เห็นกระบวนการบรรจบ
กันของอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่กับรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะของ
พื้นที่นั้นๆ มากกว่าจะเป็นพื้นที่ที่ระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ปฏิบัติการครอบงำเบ็ดเสร็จ พื้นที่
เศรษฐกิจพิเศษจึงมีความน่าสนใจในการทำทำความเข้าใจกระบวนการบรรจบกันของโลกแบบ
ทุนนิยมที่ต้องการความต่อเนื่องและความสม่ำเสมอในการผลิต กับโลกแบบประเพณีที่ชีวิต
ถูกกำหนดด้วยงานบุญและประเพณีต่างๆ ตามฮิตสิบสอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของ
แรงงานในเขตเศรษฐกิจพิเศษส่ววันนะเขต แรงงานส่วนใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิต
และความสำเร็จของระบบทุนนิยมในพื้นที่ดังกล่าวเป็นคนที่มิวิถีชีวิตคาบเกี่ยวอยู่ในโลก
สองแบบ คือโลกแบบทุนนิยมในระบบโรงงาน กับโลกที่ประเพณีมีส่วนสำคัญในการกำหนด
ชีวิต รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม และวิถีชีวิตแบบชาวนา

บทความนี้เป็นการอภิปรายประเด็นจากการศึกษาเชิงคุณภาพในลักษณะของการ
พรรณนาเชิงวิเคราะห์ โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก เสริมด้วยข้อมูลจาก
การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ดังต่อไปนี้

- 1) การศึกษาข้อมูลเอกสาร เป็นการเก็บข้อมูลทั้งจากเอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว อาทิ
คำประกาศและรายงานของทางราชการ แดลงการณ์ของที่ประชุมระหว่างประเทศ
และรายงานอื่นๆ จากองค์กรภาคเอกชน เป็นต้น และจากเอกสารชั้นรอง โดย
รวบรวมข้อมูลจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากหนังสือทั่วไป
วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หนังสือพิมพ์ วารสารต่างๆ ตลอดจนข้อมูลที่ปรากฏบน
อินเทอร์เน็ต
- 2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นการเก็บข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม โดยการ
สังเกตการณ์และสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและมีส่วนได้เสีย (stakeholder)

ทั้งในประเทศไทย และ สปป.ลาว ทั้งในภาครัฐและเอกชน โดยประกอบด้วย นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านลาวศึกษา ตัวแทนองค์กรความร่วมมือทางธุรกิจ ผู้บริหาร กิจการ และผู้ประกอบการรายย่อย ในระหว่างช่วง พ.ศ. 2554-2557¹

ในส่วนต่อไปนี้จะแบ่งการนำเสนอประเด็นอภิปรายเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ หน้าที่ทางสังคมของฮีตสิบสอง ฮีตสิบสองกับการลาหยุดของแรงงานในสหวนะเขต และบทอภิปรายสรุป

หน้าที่ทางสังคมของฮีตสิบสอง

เนื้อหาในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะใช้กรอบการอธิบายเชิงหน้าที่ (functional explanation) ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าว ตามที่แดเนียล ลิทเทิล (Daniel Little) ได้กล่าวว่าการอธิบายเชิงหน้าที่เป็นพื้นฐานของการอธิบายเชิงสาเหตุ (casual explanation) ในแง่ที่ช่วยทำความเข้าใจบทบาทหรือพลังอำนาจเชิงสาเหตุซึ่งทำให้สถาบันหรือปรากฏการณ์ทางสังคมยังสามารถดำรงคงอยู่ในระบบสังคม และในแง่มิติเชิงประวัติศาสตร์ของสถาบันหรือปรากฏการณ์ในระบบสังคม ทั้งนี้เพื่ออธิบายว่ามีปรากฏการณ์ทางสังคมหรือสถาบันทางสังคมใดที่ยังคงมีบทบาทต่อการจัดระเบียบทางสังคม รวมทั้งมีบทบาทในแง่ใดบ้าง (Little 1991)

งานศึกษาเกี่ยวกับสังคมลาวในอดีต (ปิยฉัตร ลินธุสอาด 2540) ได้ให้คำจำกัดความ “ฮีต” ว่าหมายถึงจารีตประเพณี ซึ่งเป็นหลักปฏิบัตินับถืออย่างเคร่งครัดตั้งแต่สมัย สปป.ลาว ยังเป็นอาณาจักรล้านช้าง และฮีตสิบสอง คือ ประเพณีการประกอบพิธีกรรมตามเดือนต่างๆ 12 เดือน ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและการใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรมยังชีพ ฮีตเชื่อมโยงกับ

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดได้จากรายงานของโครงการวิจัยที่คณะผู้เขียนร่วมดำเนินการ โดยได้รับทุนสนับสนุนจากแผนงานวิจัย การศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพภายใต้ความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง โครงการมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (วิเชียร อินทะสี, อ่ำพา แก้วก่าง และ วทัญญู ใจบริสุทธิ์ 2554; วทัญญู ใจบริสุทธิ์ และ อ่ำพา แก้วก่าง 2555; วรารคณา ก่อเกียรติพิทักษ์, อ่ำพา แก้วก่าง และ วทัญญู ใจบริสุทธิ์ 2556; วทัญญู ใจบริสุทธิ์ และ อ่ำพา แก้วก่าง 2557).

แบบแผนปฏิบัติของ “คอง” ซึ่งหมายถึง คลองธรรมหรือแบบแผนแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมภายใต้ศาสนาพุทธ เป็นหลักคำสอนที่มุ่งเน้นในทางจริยธรรมซึ่งผู้คนจะยึดถือปฏิบัติเสมือนกฎระเบียบ บรรทัดฐานทางสังคม ที่ควบคุมพฤติกรรม เพียงแต่ไม่มีบทลงโทษซึ่งหากทำผิดหรือไม่ปฏิบัติตามก็จะ “ชะล่า” หรือเป็นที่รังเกียจของสังคม

ในที่นี้ผู้วิจัยได้ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับฮัตสึบองจากงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง (พระสุชีชาครธมโม 2553; Somchai, Songkhon, and Boonlert 2009) และจะยกตัวอย่างประเพณีฮัตสึบที่มีนัยเชื่อมโยงกับประเด็นอภิปรายของบทความ ดังนี้

บุญเข้ากรรมในเดือนแรก ซึ่งตรงกับเดือนธันวาคม เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์จะเข้าปริวาสกรรม อันเป็นการการลงโทษภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เพื่อชำระมลทิน เมื่อออกจากปริวาสกรรมแล้ว ก็จะเป็นภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ที่สามารถดำรงอยู่ในบวรพุทธศาสนาต่อไป สำหรับชาวบ้านจะเตรียมอาหารนำไปถวายพระภิกษุที่เข้าปริวาสกรรม และร่วมกันรักษาศีล ฟังธรรม ช่วงงานบุญเข้ากรรมนับเป็นการเริ่มต้นของฤดูเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าว ทำปลาร้า และอาหารแห้งต่างๆ เพื่อเก็บไว้กินตลอดทั้งปี

บุญสงกรานต์ในเดือนห้า ซึ่งตรงกับเดือนเมษายน ชาวบ้านจะทำการสรงน้ำพระและรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน เพื่อแสดงความเคารพและขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นชาวบ้านจะร่วมขนทรายเข้าวัดเพื่อก่อกองทราย ชาวบ้านจะเล่นสาดน้ำกันเพื่อความสนุกสนาน ในด้านกลีกรรรม ชาวบ้านจะเริ่มตระเตรียมพันธุ์พืชเพื่อรอการเพาะปลูกในเดือนต่อไป

บุญบั้งไฟในเดือนหก ตรงกับเดือนพฤษภาคม เป็นประเพณีเกี่ยวกับการขอฝน อันมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพกสิกรรม บุญบั้งไฟเป็นกิจกรรมที่คนภายในชุมชนจะมาร่วมงาน โดยจะมีการจัดประกวดและแข่งบั้งไฟประเภทต่างๆ ควบคู่ไปกับการฟ้อนการแข่งกันอย่างสนุกสนาน ด้วยเชื่อว่าจะเป็นการขับไล่ผีร้ายให้ออกไปจากชุมชน ในส่วนของการจุดบั้งไฟขึ้นสู่ท้องฟ้า ก็เชื่อกันว่าจะเป็นการส่งสัญญาณให้พญาแถนได้ทราบว่าจะถึงฤดูเพาะปลูกแล้ว เพื่อให้แถนอำนวยฝนให้บริบูรณ์เพียงพอต่อการเพาะปลูก

บุญเข้าพรรษาในเดือนแปด ตรงกับเดือนกรกฎาคม ซึ่งอยู่ในช่วงฤดูฝน เป็นเดือนที่พระจะอยู่จำพรรษาตลอดสามเดือน ในพิธีจะมีการทำบุญตักบาตร ถวายผ้าอาบน้ำฝน สบงจีวร และเทียนพรรษา โดยชาวบ้านจะจัดขบวนแห่เทียนพรรษาและประกวดเทียน ชาวบ้านจะรับศีล รับพร ฟังธรรม ตอนค่ำก็จะเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ

บุญข้าวประดับดินในเดือนเก้า อยู่ในช่วงเดือนสิงหาคม เป็นการทำบุญให้ญาติมิตรผู้ล่วงลับ โดยชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารคาวหวาน หมากพลูและนุหรี่ ที่ห่อด้วยใบตอง โดยจะนำอาหารและหมากพลูเหล่านั้นไปวางไว้ตามโคนต้นไม้รอบๆ วัด เพื่อให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับรวมทั้งผีไร้ญาติมารับเครื่องเซ่นไหว้เหล่านั้นไป

บุญออกพรรษาในเดือนสิบเอ็ด ตรงกับเดือนตุลาคม พระภิกษุสงฆ์จะครบกำหนดออกพรรษา โดยชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารเพื่อทำบุญตักบาตร ให้ทานและรักษาศีล รวมทั้งถวายผ้าจำนำพรรษาแก่พระภิกษุ ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียน พระสงฆ์จะเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันและกันด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อจะได้มีการแก้ไขปรับปรุงตัวให้ดีขึ้นตลอดจนจะมีการตักบาตรเทโว ซึ่งในจังหวัดมุกดาหารและแขวงสะหวันนะเขตจะมีการแข่งเรือหรือประเพณีบุญส่งเรือในช่วงงานบุญดังกล่าว

จากข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า หน้าที่ของฮิตสิบสองสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ 1) หน้าที่ทางเศรษฐกิจ 2) หน้าที่ทางสังคม และ 3) หน้าที่ทางศาสนาและจิตวิญญาณ

หน้าที่ทางเศรษฐกิจ

ในหลายๆ งานบุญของฮิตสิบสองนั้น จะมีบทบาทหน้าที่สัมพันธ์กับการผลิตของชุมชน โดยในเดือนอ้าย ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นฤดูเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะลงแขกเกี่ยวข้าว จะหมุนเวียนช่วยเหลือกันเก็บเกี่ยวผลผลิตตามที่นาต่างๆ ขณะที่เจ้าของนาจะเตรียมอาหารคาวหวานและเครื่องดื่มไว้เป็นการตอบแทน จะเห็นได้ว่าฮิตทำให้การใช้แรงงานซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยการผลิตระหว่างประเพณีการลงแขก กลายเป็นสิ่งที่ต่างคนต่างปันให้กับ อันมีความแตกต่างจากการใช้แรงงานในระบบทุนนิยมที่ต้องมีการตอบแทนด้วยค่าจ้าง และในเดือนยี่จะมีประเพณีบุญ

คุณลาน ซึ่งเป็นพิธีเฉลิมฉลองหลังเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว โดยจะนำข้าวที่เก็บเกี่ยวได้มาวางกองรวมกันให้สูง จากนั้นจะให้พระสงฆ์ประพรมน้ำพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคลและส่งเสริมให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตเพิ่มพูน กล่าวได้ว่าหน้าที่ในทางเศรษฐกิจของประเพณีดังกล่าว ได้ช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจให้เกิดประสิทธิภาพในการเพาะปลูกปีต่อไป

เมื่อถึงเดือนห้า ระหว่างประเพณีบุญสงกรานต์ ชาวบ้านจะเริ่มตระเตรียมพันธุ์พืชและอุปกรณ์ทำนา หลังสงกรานต์จะมีประเพณีการไถนาสุดเพื่อไถกลบก่อนทำนา และในเดือนหกจะมีประเพณีบุญบั้งไฟ เพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและมีปริมาณเพียงพอแก่การปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ เมื่อถึงเดือนเจ็ด ชาวบ้านจะเริ่มฤดูทำนา ตกกล้า เริ่มดำนา จากนั้นจึงเป็นช่วงเวลาที่จะไถบดอกรวง และถึงเวลาเก็บเกี่ยวอีกครั้ง ในกระบวนการจำหน่ายและบริโภค จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่เก็บเกี่ยวผลผลิต ข้าวที่เก็บไว้ในยุ้งฉางเพื่อการบริโภค จะถูกนำมาเป็นภัตตาหารถวายแด่พระสงฆ์และนำมาประกอบอาหารเพื่อเฉลิมฉลองร่วมกันในชุมชนระหว่างประเพณีงานบุญในแต่ละเดือน

นอกจากนี้ งานวิจัยของสมชาย วรรณลู ทรงคุณ จันทจร และบุญเลิศ ราโชติ (Somchai, Songkhon, and Boonlert 2009) ยังได้เสนอหน้าที่ของสืบลิสอง อาทิ ประเพณีแห่เทียนพรรษาในจังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีบุญบั้งไฟในจังหวัดยโสธร งานบุญผะเหวดที่จังหวัดร้อยเอ็ด งานประเพณีเหล่านี้เป็นตัวอย่างในการนำวัฒนธรรมไปประยุกต์เข้ากับการท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้กับชุมชน นอกจากนี้ งานประเพณีสืบลิสองยังก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจอื่นๆ ทั้งการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน การจัดตั้งธนาคารโค-กระบือ หรือการจัดตั้งธนาคารข้าว เพื่อแก้ปัญหาการเก็บเกี่ยวและการผลิต ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากประเพณีบุญคุณลาน

หน้าที่ทางสังคม

งานบุญประเพณีภายใต้สืบลิสองที่มีทุกเดือน ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ในการผลักดันกิจกรรมต่างๆ ที่ร่วมกันทำเป็นหมู่คณะ ทำให้ญาติมิตรมาพบปะกัน ครอบครัวยุบรวมหน้าพร้อมตากันอีกครั้ง หลังจากลูกหลานออกไปทำงานต่างบ้านต่างเมือง งานบุญสืบลิสองช่วยเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัว ระหว่างจัดงานบุญจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้าง

ความสามัคคีปรองดองในชุมชน ส่งผลให้เครือข่ายภายใต้ความสัมพันธ์ของชุมชนมีความเข้มแข็ง สอดคล้องกับงานวิจัยของโสภี อุ้นทะยา (2556) ที่ได้นำเสนอว่าคนต่างถิ่นได้อาศัยการเข้าร่วมประเพณีฮีตคองในการสร้างความสัมพันธ์และเป็นการปรับตัวเข้ากับคนในชุมชน อาทิ เข้าร่วมในงานประเพณีสงกรานต์ งานประเพณีแข่งเรือไทย-ลาว ซึ่งจัดขึ้นในวันออกพรรษาของทุกปี ในงานดังกล่าวแรงงานลาวจะมีโอกาสพบปะกับทั้งคนไทยคนลาว และได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน ประการสุดท้าย งานบุญประเพณีฮีตสิบสองยังทำหน้าที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตของชาวบ้านกับพระพุทธศาสนา ทำให้วัดมีสถานะเป็นศูนย์รวมของชุมชน

หน้าที่ทางศาสนาและจิตวิญญาณ

ฮีตสิบสองยังมีหน้าที่ที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการด้านจิตวิญญาณและศาสนาของผู้คน บนรากฐานทางพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า ประเพณีบุญในเดือนต่าง ๆ อาทิ บุญเข้ากรรม บุญข้าวจี บุญผะเหวด บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา และบุญกฐิน เหล่านี้ล้วนเป็นงานบุญที่จัดขึ้นเพื่อบูชาพระรัตนตรัย ทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน และพระภิกษุสงฆ์ ทั้งยังเป็นการสืบทอดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย ขณะที่งานบุญอื่นๆ อาทิ บุญคูณลานในเดือนยี่ บุญบั้งไฟ บุญขำระ บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก จัดขึ้นบนรากฐานของไสยศาสตร์ ความเชื่อท้องถิ่น ความเคารพต่อธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และบรรพบุรุษ โดยประเพณีงานบุญฮีตสิบสองทั้งหมดนี้ ชาวบ้านเชื่อกันว่าเมื่อปฏิบัติแล้วจะเกิดบุญ ทำให้ได้ขึ้นสวรรค์ ไม่ตกนรก เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติมิตรผู้ล่วงลับ ตลอดจนสร้างความเป็นสิริมงคลในชีวิต พิษพันธุ์อุดมสมบูรณ์ แคล้วคลาดจากภัยต่างๆ

ฮีตสิบสองกับการลาหยุดของแรงงานในสหวันนะเขต

หลังจากแขวงสหวันนะเขตพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษมาระยะหนึ่งก็ต้องประสบกับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับแรงงานในรูปแบบต่างๆ ตามที่หนังสือพิมพ์ *ประชาชาติธุรกิจ* เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ได้รายงานไว้ว่า ปัจจุบันจำนวนแรงงานจากสมาคมผู้ผลิตเฟอร์นิเจอร์ กลุ่ม

ก่อสร้าง ภาคอุตสาหกรรมสิ่งทอ ภาคการท่องเที่ยว กลุ่มการผลิตโลหะแท่ง ภาคการผลิต อุตสาหกรรม รวมทั้งกลุ่มบริษัทเคพี บริษัทนิคอน และบริษัทเอสสิลอส ซึ่งตั้งอยู่ในเขต อุตสาหกรรมสะหวันนะเขต มีการจ้างแรงงาน 187,750 คน และยังขาดแคลนแรงงาน อีกจำนวน 31,000 คน นอกจากนั้น ในแขวงสะหวันนะเขตยังมีบริษัทจัดหางานต่างชาติที่ใช้ รถโดยสารเข้ามารับแรงงานจากลาวแล้วพาไปส่งทำงานในประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอัตราค่าแรงสูงกว่า สปป.ลาว ส่งผลให้ แรงงานลาวข้ามแม่น้ำโขงมาเป็นแรงงานไร้ฝีมือในประเทศไทย (Mekong Migration Network and Asian Migrant Centre 2013) และจากการสัมภาษณ์นักวิชาการในพื้นที่ ทำให้ทราบข้อมูลว่า แรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเดินทางเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ

จากการสำรวจศักยภาพของเขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวันนะเขต ที่จัดทำโดยสำนัก ยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ (ม.ป.ป.) พบว่า โรงงานน้ำตาลมิตรลาวซึ่งลงทุนในธุรกิจอ้อยและน้ำตาลใน ลักษณะเกษตรพันธสัญญา (contract farming) กับเกษตรกรลาว มีแรงงานเป็นคนลาว ร้อยละ 90 และเป็นแรงงานไทยร้อยละ 10 โดยข้อจำกัดสำคัญของโรงงานในปัจจุบันคือ ปัญหา การขาดแคลนแรงงาน ดังที่กรรมการผู้จัดการบริษัทน้ำตาลมิตรลาวได้ให้สัมภาษณ์เมื่อ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 ว่า โรงงานน้ำตาลมิตรลาวประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน จนจำเป็นต้องนำเครื่องจักรมาใช้ทดแทนแทนแรงงานมากขึ้น นอกจากนี้ สปป.ลาว ใน ภาพรวมยังประสบกับปัญหาแรงงานตามฤดูกาล อันเกิดมาจากแรงงานจะกลับภูมิลำเนา เพื่อไปทำกสิกรรมในฤดูเพาะปลูก กอปรกับปัญหาที่ผู้หญิงไม่นิยมไปทำงานนอกบ้าน ทำให้ แรงงานในตลาดแรงงานลาวยังมีจำนวนน้อยลงไปอีก (สำนักอาเซียน กรมเจรจาการค้า ระหว่างประเทศ 2560)

หากจะพิจารณาถึงสภาพปัญหาเชิงโครงสร้างของแรงงานลาวในสะหวันนะเขต จะพบ ว่า แรงงานลาวในสะหวันนะเขตนั้นมีจำนวนน้อยอยู่แล้วโดยสภาพ อันเนื่องมาจากนโยบาย ของรัฐบาลไทยที่ผ่อนผันให้กับการจ้างแรงงานต่างด้าว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ไทยดำเนิน นโยบายส่งเสริมการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ โดยให้แรงงานที่ลักลอบเข้าเมือง ผิดกฎหมายไปขึ้นทะเบียนและอนุญาตให้อยู่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นการชั่วคราวได้ และใน

ระยะต่อมาฝ่ายไทยก็มีนโยบายเพิ่มการจ้างแรงงานต่างด้าวถูกกฎหมายโดยการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) กับประเทศเพื่อนบ้าน อันเป็นความร่วมมือด้านแรงงานระดับทวิภาคีซึ่งไม่มีผลผูกพันทางกฎหมาย กระทรวงแรงงานของประเทศไทยกับกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมของ สปป.ลาว ได้จัดทำบันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านการจ้างแรงงานร่วมกันในปี 2545 ก่อนที่ไทยจะหันมาใช้นโยบายจัดการแรงงานข้ามชาติที่เป็นระบบมากขึ้นตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2552-2555 ส่งผลให้แรงงานที่เคยเข้าเมืองแบบผิดกฎหมายต้องจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวและพิสูจน์สัญชาติเพื่อนำไปสู่กระบวนการทำให้ถูกกฎหมาย (ชูพักตร์ สุทธิสา 2556)

ปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้แรงงานลาวจำนวนมากเข้ามาทำงานในฝั่งไทยก็คือ ความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับ สปป.ลาว ควบคู่ไปกับการขยายตัวของความร่วมมือในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง อันนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายสาธารณูปโภคและระบบคมนาคมขนส่ง ทำให้การเดินทางภายในประเทศและประเทศที่มีพรมแดนติดต่อกันมีความสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ซึ่งงานศึกษาในประเด็นการย้ายถิ่น (เรอิโกะ สะริมะ, เร็กซ์ วาโรนา และคริสตินา เดอฟัลโก 2550) ได้กล่าวว่า ประเทศไทยเป็นจุดหมายปลายทางหลักของชาวลาวที่ต้องการหางานทำ การเคลื่อนย้ายของแรงงานลาวส่วนใหญ่เกิดจากปัจจัยผลักดันและดึงดูดทางเศรษฐกิจ อาทิ ปัญหาความยากจน ปัญหาการว่างงานในลาว ปัญหาขาดแคลนแรงงาน และความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศไทย นอกจากนั้นแล้ว ความคล้ายคลึงกันในด้านภาษาวัฒนธรรมระหว่างไทย-ลาวและเครือข่ายทางสังคม ยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นฐานของแรงงานลาว สอดคล้องกับปิยะวรรณ เดชไพศาล (2547) ที่กล่าวว่า แรงงานชาวลาวมองว่าฝั่งไทยมีความเจริญและทันสมัย มีค่าจ้างสูงกว่า มีโอกาสก้าวหน้า และมีความต้องการแรงงาน จึงทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานลาวทั้งที่ถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย แม้จะต้องเผชิญความเสี่ยงอย่างมาก แต่แรงงานผิดกฎหมายเหล่านี้ก็ยินดีเสี่ยง เพื่อชีวิตความเป็นอยู่และสถานะของครอบครัวที่ดีขึ้น

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงบทบาทของประเพณีฮิตสิบสองที่มีต่อสังคมลาว-ไทยในภาพรวมก็จะพบว่า ปัจจุบันฮิตสิบสองยังคงมีหน้าที่ที่สำคัญยิ่งต่อชุมชน ดังที่ปิยฉัตร ลินตุสอาด (2540) กล่าวว่า “ฮิต-คอง” เป็นกติกาสถาและกรอบควบคุมความประพฤติในการอยู่ร่วมกัน

อย่างชัดเจนและเป็นระบบ ส่วนสุทิน สอนงพันธ์ (2543) กล่าวว่า แม้ว่าปัจจุบันจะมีกฎหมายคุ้มครองกำกับผู้คน แต่ “ฮิตลีสอง คองลีสี่” ยังคงมีบทบาทในฐานะกลไกการจัดระเบียบทางสังคมซึ่งได้ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป และจากการสัมภาษณ์เจ้าของกิจการอุ้มขอมชาวลาวที่แขวงสะหวันนะเขตเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2555 ก็ได้รับความเห็นยืนยันว่าฮิตยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวลาวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะช่วงสงกรานต์ที่เข้าพรรษา และออกพรรษา ซึ่งแรงงานชาวลาวจะเดินทางกลับบ้านเพื่อมาเยี่ยมญาติพี่น้อง

ทั้งนี้ ในกรณีของแรงงานในพื้นที่สะหวันนะเขต ผู้บริหารโรงงานและผู้ประกอบการที่ดำรงตำแหน่งรองประธานสภาธุรกิจไทย-ลาวได้ให้สัมภาษณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 และมีความเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับบทบาทของฮิตลีสอง โดยเฉพาะประเพณีสงกรานต์ที่เข้าพรรษา และออกพรรษา ที่ส่งผลต่อการลาหยุดของแรงงานในธุรกิจต่างๆ โดยนักวิจัยชาวไทยผู้เชี่ยวชาญด้านลาวศึกษาได้กล่าวในการให้สัมภาษณ์กับคณะผู้เขียนเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2554 ว่า ฮิตคองเป็นหลักปฏิบัติของกลุ่มคนบนลุ่มแม่น้ำโขงที่มีความสำคัญอย่างมาก เช่น บุญเข้าพรรษาและออกพรรษาซึ่งเป็นงานบุญที่สำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าชาวมุกดาหาร-สะหวันนะเขตพักอยู่ที่ใด ประกอบอาชีพที่ใด ก็ต้องกลับไปร่วมงานโดยไม่สนใจว่าจะถูกตัดเงินเดือน ลดรายได้ลง แม้นายจ้างไม่ให้กลับบ้านไปร่วมงาน ก็พร้อมจะลาออกจากงานซึ่งมักสร้างปัญหาให้กับนายจ้างในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะเขตที่ติดกับ สปป.ลาว

ข้างต้นเป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับการสัมภาษณ์นักธุรกิจชาวไทย เจ้าของกิจการร้านขายผลิตภัณฑ์ “หนึ่งเมือง (อำเภอ) หนึ่งผลิตภัณฑ์” (One District One Product: ODOP) ในแขวงสะหวันนะเขต เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2557 เกี่ยวกับอิทธิพลของประเพณีฮิตลีสองที่มีต่อแรงงาน โดยได้กล่าวว่า “...ไม่ว่าเป็นงานบุญอะไร ในหมู่บ้านมีคนตาย ก็ลาไปช่วยงานกัน มันเป็นวัฒนธรรมของเขา...โดยเฉพาะ 3 ประเพณีหลักๆ คือ สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา นี่ต้องยอมให้เขา สงกรานต์นี้ถ้าไม่ปิดไม่มีทาง...แม้ว่าจะลองเพิ่มค่าจ้างให้ เขาก็ไม่เอา...เขายอมให้ไล่ไปด้วย เพราะสงกรานต์นี้เขาแบบญาติพี่น้องมารวมกันหมด...”

เช่นเดียวกับกรรมการเลขาธิการหอการค้า จังหวัดมุกดาหาร ที่ให้สัมภาษณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 ว่า “...คนอีสานคนลาวเขาบอกว่าต้องมีข้าวในเล้า มีเรือนไว้อยู่ มีผู้

ไฉนอัน ก็มีปัญหาย่างโรงงานน้ำตาลมิตรผล มิตรลาว พอถึงบุญประเพณีต้องหยุดหมด ต้องมารวมกัน เพราะว่ามันเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมา แม้จะให้เงินเดือนเพิ่มเขาก็ไม่เอา ถึงไล่ ออกก็ออก พอเขาออก เราก็เดือดร้อนเลยต้องอะลุ่มอล่วยกัน... (ผู้ประกอบการ) ต้องปรับตัว ต้องศึกษาวัฒนธรรมให้ดี...งานสงกรานต์เป็นงานขึ้นปีใหม่ของประเทศไทย อันนี้ต้องหยุดยาว เป็นอาทิตย์ ออกพรรษา ก็มีงานแข่งเรือ ก็หยุดยาวใกล้เคียงกันแต่นานน้อยกว่าสงกรานต์... ตรงนี้ก็ยังเป็นธรรมเนียมที่เรารักษาไว้อยู่...”

จากการสัมภาษณ์นักวิชาการและผู้ประกอบการในพื้นที่ อาจกล่าวได้ว่ามีบางประเพณีในฮีตสิบสองที่มีบทบาทเหนือกว่าอำนาจทุนทางเศรษฐกิจในบางห้วงบางเวลาอย่างชัดเจน ภายใต้บริบทของการจ้างงานในระบบทุนนิยมอย่างในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า มี 3 ฮีตที่สำคัญ ได้แก่ งานบุญสงกรานต์ งานบุญเข้าพรรษา และบุญออกพรรษา ที่ส่งผลชัดเจนต่อการทำงานของแรงงานในแขวงสะหวันนะเขต ขณะที่ถ้าเป็นงานบุญตามฮีตอื่นๆ แรงงานอาจมีการลางานบ้าง แต่จำนวนของแรงงานที่ขอลาหยุดจะมีไม่มากเท่ากับงานบุญทั้งสามฮีตที่กล่าวมา และช่วงเวลาของการลาหยุดก็จะสั้นกว่า ดังนั้นจึงไม่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของนายจ้างเท่ากับงานบุญภายใต้ฮีตทั้งสามที่กล่าวมา

หากจะพินิจพิจารณาให้ดีแล้ว ฮีตทั้งสาม ได้แก่ บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา และบุญออกพรรษา ต่างก็มีหน้าที่คล้ายคลึงกับฮีตที่เหลืออื่นๆ กล่าวคือ บางฮีตจะมีหน้าที่ที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน แต่บางฮีตก็อาจไม่มีหน้าที่ทางเศรษฐกิจที่เด่นชัด ทว่าทุกๆ ฮีตจะมีหน้าที่ทางสังคม เพราะฮีตนั้นเป็นกิจกรรมที่คนภายในชุมชนร่วมกันดำเนินการ ทำให้คนภายในครอบครัวได้พบปะกัน ส่งผลให้ครอบครัวเพิ่มพูนความรัก ความอบอุ่น เพื่อนฝูงเพื่อนบ้านได้พบเจอกัน อันเป็นการกระชับความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน ตลอดจนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ซึ่งจะสร้างความสมัครสมานสามัคคีภายในชุมชน ส่งผลให้เครือข่ายของชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

นอกจากนั้นในทุกๆ ฮีตก็จะมีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและจิตวิญญาณ เพราะทุกๆ ฮีตนั้นเป็นงานบุญที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา โดยจะเห็นชื่อที่ขึ้นคำว่าบุญเหมือนกันหมด ทั้งสิบสองฮีต ตลอดจนจะมีพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับบรรพบุรุษ ผีสง และเทวดา อาทิ บุญข้าว

ระดับดินเชื่อมโยงกับผิบรรพบุรุษ บุญข้าวสลากรเชื่อมโยงกับผีเปรต และบุญบั้งไฟเชื่อมโยงกับแกน

แม้ว่าบุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา และบุญออกพรรษา จะมีหน้าที่คล้ายคลึงกับงานบุญในฮิตอื่นๆ แต่ความแตกต่างก็คือ มีการให้คุณค่ากับงานบุญทั้งสามเหนือกว่างานบุญในฮิตอื่นๆ โดยบุญสงกรานต์ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อคนลาว-ไทย เพราะเป็นวันขึ้นปีใหม่อันเป็นช่วงเวลาที่ยาติพี่น้องจะมาพบเจอกัน ทุกคนจะร่วมกันสงรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวขอพรผู้หลักผู้ใหญ่ ร่วมกันทำบุญตักบาตร ตลอดจนมีการเล่นสาดน้ำกัน อาจกล่าวได้ว่าเหตุที่งานบุญในฮิตนี้แตกต่างจากฮิตอื่นๆ ก็เพราะมีคุณค่าในการเป็นงานปีใหม่ของบุญสงกรานต์ต้อยในนั้น เป็นคุณค่าที่จะได้ร่วมกันสงรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวขอพรผู้หลักผู้ใหญ่ และร่วมกันเล่นสาดน้ำครั้งเดียวของแต่ละปี จึงมีความจำเป็นที่ยาติพี่น้องจะต้องพบเจอกันให้ได้ในช่วงเวลาดังกล่าว

สำหรับบุญเข้าพรรษาและบุญออกพรรษา เป็นเรื่องของคุณค่าในเชิงบุญภายใต้บรรพพุทธศาสนา งานบุญทั้งสองงานเป็นงานบุญวันพระใหญ่ ซึ่งบุญนั้นมีคุณค่าและความสำคัญต่อคนลาว-ไทยเป็นอย่างมาก โดยหน้าที่ของบุญคือ เป็นการตอบสนองความต้องการความเป็นสุขในโลกหน้าทั้งแก่ตนเอง ยาติพี่น้อง และมิตรสหาย หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการสะสมบุญเพื่อที่เราจะเป็นผิในอนาคต หรือปันบุญให้ผิบรรพบุรุษ ผิยาติ ผิเพื่อนฝูง ทั้งนี้ หากเราให้คุณค่าว่าบุญใดเป็นบุญใหญ่หรือบุญสำคัญ นั้นหมายความว่าหากเราสละเวลาเข้าร่วมกับบุญนั้น ด้วยอำนาจหน้าที่ของบุญอันสำคัญนั้น จะอำนวยให้เราและผู้เป็นยาติมิตรได้รับบุญอันไพศาลนี้ร่วมกัน

ฮิตทั้งสามมีความแตกต่างกับฮิตอื่นๆ ในเชิงคุณค่า ซึ่งส่งผลต่อการลาหยุดของแรงงานในแขวงสหวันนะเขต แต่ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่าการยึดถือประเพณีตามฮิตประจำเดือนอื่นๆ ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อการลาหยุดงานและวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่สหวันนะเขตอยู่ด้วย ดังที่รองประธานสภาธุรกิจไทย-ลาวได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งของการสัมภาษณ์ว่า คนฝั่งมุกดาหารและสหวันนะเขตต่างก็มีความยึดมั่นในวัฒนธรรมประเพณีที่มีความเคร่งครัดแตกต่างกัน โดยทางสหวันนะเขตจะเคร่งครัดกว่าทางมุกดาหาร เนื่องจากทางฝั่งไทยนั้นถูก

วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาครอบงำเป็นเวลายาวนาน ส่วนทางลาวถือว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญจนมีวาทะที่ว่า “วัฒนธรรมนำเศรษฐกิจ” ถ้าวัฒนธรรมดี เศรษฐกิจก็จะดีไปด้วย จึงอาจตีความได้ว่าวัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับฮีตสิบสองของฝั่งลาวนั้นมีความเข้มข้นกว่าฝั่งไทย

เมื่อวิเคราะห์เพิ่มเติมถึงความสำคัญของงานบุญภายใต้ฮีตสำคัญทั้งสามซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญต่อการลาหยุดงานของแรงงานบนพื้นที่สะพานเขต โดยอาศัยกรอบการอธิบายเชิงหน้าที่ ด้วยตัวชี้วัดทางหน้าที่ที่ทั้งสิบสองฮีตมีส่วนร่วม ได้แก่ 1) หน้าที่ทางเศรษฐกิจ 2) หน้าที่ทางสังคม 3) หน้าที่ทางศาสนาและจิตวิญญาณ สามารถอธิบายได้ว่า เหตุที่ฮีตในฐานะสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งยังดำรงคงอยู่ได้ก็เพราะฮีตสิบสองยังมีบทบาทสำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ และในเชิงที่สามารถสนองความต้องการของชาวบ้านสองฝั่งโขง ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และศาสนาและจิตวิญญาณได้เป็นอย่างดี

โดยหน้าที่ทางเศรษฐกิจของฮีตสิบสองต่อแรงงานก็คือ การตอบสนองปัญหาปากท้องหรือปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชนผ่านพิธีกรรมศาสนา อาทิ งานบุญเดือนยี่ หรือบุญคูณลาน ซึ่งเป็นการทำบุญขวัญข้าวเพื่อให้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงาม และงานบุญเดือนหก หรือบุญบังไฟ ซึ่งเป็นงานบุญเพื่อให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดู ข้าวปลาอาหารจะได้บริบูรณ์ สำหรับประเด็นนี้ หากมองถึงการจ้างงานในระบบทุนนิยมก็มองได้ว่า ในเชิงหน้าที่ ค่าแรงที่นายจ้างให้แก่แรงงานนั้นสามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของแรงงาน โดยที่ค่าจ้างอันเกิดมาจากหน้าที่ในการรับจ้างนั้นเชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีวิตของแรงงานในบริบทปัจจุบันมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนาที่ตอบสนองความต้องการเชิงจิตวิทยาในกระบวนการเพาะปลูก อันเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิตแบบกสิกรรมในอดีต

นอกจากนี้ หากพิจารณาในประเด็นที่ว่าตลาดแรงงานในแขวงสะหวันนะเขตยังต้องการแรงงานลาวอยู่มาก และประเด็นที่ว่าด้วยค่าจ้างที่สูงกว่าในการจ้างงานในประเทศไทย สาเหตุดังกล่าวก็น่าจะเป็นปัจจัยที่ทำให้แรงงานค่อนข้างเชื่อมั่นว่า ถึงอย่างไรเสียพวกเขาก็มีทางเลือกอื่นในการหางานทำ แต่ต้องไม่ลืมว่าแรงงานที่เลือกทำงานที่แขวงสะหวันนะเขตโดยหลักแล้วเป็นแรงงานที่ต้องการทำงานในพื้นที่ที่ใกล้กับถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์หลายคนก็ให้ความเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของฮีตสิบสอง ว่ามี

อิทธิพลต่อวิถีชีวิตและการจ้างแรงงานในแขวงสหวันนะเขตเป็นอย่างมาก จึงอาจกล่าวได้ว่า หน้าที่ทางสังคม และหน้าที่ทางศาสนาและจิตวิญญาณของฮิตสิบสองยังมีบทบาทในการตอบสนองต่อความต้องการของแรงงานในแขวงสหวันนะเขตอยู่ ดังที่บรรดาแรงงานจะขอลาหยุดงานในช่วงฮิตสำคัญทั้งสาม แม้ว่านายจ้างจะเพิ่มค่าแรงให้ถึง 2-3 เท่าตัว หรือกระทั่งยินยอมที่จะลาออกจากงานหากไม่ได้รับอนุญาตให้ลาหยุดไปร่วมงานบุญดังกล่าว

เมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ทางสังคมของการจ้างงานจะเห็นได้ว่า การจ้างงานในระบบทุนนิยมก็สร้างความสัมพันธ์ในการทำงานขึ้นมาได้เช่นกัน ในรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน แต่อาจเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่แน่นอน เมื่อเปรียบเทียบกับหน้าที่ทางสังคมของฮิตสิบสอง ซึ่งเป็นหน้าที่ในการกระชับความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว กระชับความสัมพันธ์ระหว่างญาติมิตรเพื่อนฝูง กระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันของคนภายในสังคมซึ่งยึดโยงกับชุมชน พิธีกรรม วิญญาณนิยม และพระพุทธศาสนา อันเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นอน อบอุ่น และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของผู้คน

สำหรับหน้าที่ทางศาสนาและจิตวิญญาณ ระบบการจ้างงานไม่สามารถตอบสนองหน้าที่นี้แก่แรงงานได้ ขณะที่บุญฮิตสิบสองกลับทำหน้าที่ในการตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวให้แก่แรงงานได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการสร้างบุญสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่เป็นธงชัยแห่งธรรมของชุมชน อันเป็นความศรัทธาสูงสุดของคนแถบลุ่มน้ำโขง และการสร้างและสะสมบุญให้แก่ตนเองในอนาคต นอกจากนี้ สำหรับหน้าที่ด้านพิธีกรรม ฮิตยังทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงเชื่อมต่อสายธารแห่งบุญกุศลให้แก่บรรพบุรุษ ญาติพี่น้อง ผู้ล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนแม่บุญส่วนกุศลเหล่านั้นให้แก่บรรดาเปรต ผีไร้ญาติต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้น พิธีกรรมภายใต้ฮิตยังทำหน้าที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน อาทิ บุญบั้งไฟซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงชาวบ้านให้สามารถสื่อสารติดต่อกับแดน เพื่อขอให้ฝนฟ้าไรร่าอุดมสมบูรณ์

สำหรับระบบจ้างงานแบบทุนซึ่งส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ทางความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทน กล่าวคือ ลูกจ้างจะให้แรงงาน และนายจ้างก็จะให้เงินเป็นค่าตอบแทนนั้น ไม่สามารถตอบสนองความต้องการในเชิงจิตวิญญาณ ศาสนา ภายใต้ความเชื่อในโลกหน้าและความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาได้ หน้าที่ของการจ้างงานในระบบทุนนิยมไม่สามารถตอบ

สนองความโหยหาความผูกพันภายใต้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนได้ และเนื่องจากชุมชนใน สปป.ลาว ยังไม่ตัดขาดจากพื้นฐานเศรษฐกิจแบบวิถีทางการเกษตรที่ยึดโยงกับไร่นาของครอบครัว ยึดโยงกับวิถีชีวิต ยึดโยงกับประเพณีและวัฒนธรรม จึงส่งผลให้มีแรงงานจำนวนมากที่ยอมลาหยุดงานเพื่อกลับบ้านไปเกี่ยวข้าวและร่วมงานบุญต่างๆ ที่บ้านเกิดในช่วงงานบุญของฮีตที่สำคัญๆ

สรุป

ในแง่บทบาทหน้าที่ งานบุญภายใต้ฮีตสิบสองโดยเฉพาะฮีตสำคัญอย่างบุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา และบุญออกพรรษา สามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม มิติทางจิตวิญญาณและศาสนา ในขณะที่การทำงานในระบบทุนนิยมสามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้แต่เพียงมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น อย่างไรก็ตาม งานบุญภายใต้ฮีตอื่นๆ ก็ยังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อแรงงานอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ยังมีแรงงานที่ขออนายจ้างลาหยุดเพื่อไปร่วมงานบุญอื่นๆ แม้ว่าจำนวนแรงงานที่ลาหยุดจะมีไม่มากเท่ากับงานบุญในฮีตสำคัญทั้งสาม และแม้ว่านายจ้างจะเพิ่มค่าจ้างเพื่อให้ลูกจ้างทำงานให้นายจ้างในช่วงงานบุญที่สำคัญๆ แต่มาตรการดังกล่าวกลับไม่เป็นผล เพราะลูกจ้างก็พร้อมที่จะลาออกจากการหากนายจ้างไม่ยอมให้ลาหยุดกลับบ้านไปร่วมงานบุญประเพณี ส่งผลให้นายจ้างต้องยอมปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมในท้องถิ่น ด้วยการโอนอ่อนต่ออำนาจทางวัฒนธรรมประเพณี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมประเพณี อันมีบทบาทหน้าที่ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชาวบ้านได้ทั้งเชิงเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และเชิงศาสนาและจิตวิญญาณนั้น มีอำนาจเหนือกว่าการทำงานและความมั่นคงในอาชีพได้ในบางห้วงบางเวลา ภายใต้ระบบทุนนิยมที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชาวบ้านแต่ในเชิงเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวเท่านั้น

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- ชูพักตร์ สุทธิสา. 2556. “กระบวนการเข้าสู่การจ้างงานของแรงงานข้ามชาติลาวในภาคอุตสาหกรรม.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปิยฉัตร สินธุสอาด. 2540. “สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิยะวรรณ เดชไพศาล. 2547. “ผลกระทบของการย้ายถิ่นของแรงงานลาวในจังหวัดมุกดาหาร.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สหสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระสุชี ชาธรรมโม (ศรีมัตย์). 2553. “ศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีฮัตสึบสออง: ศึกษากรณีตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เรื่อโกะ ฮะริมะ, เร็กซ์ วาโรนา, และ คริสตินา เดอพัลโก. 2550. “การย้ายถิ่น.” ใน *ความท้าทายทางสังคมในภูมิภาคแม่น้ำโขง*, บรรณาธิการโดย มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และ จอห์น ดอร์, 231- 270. อุบลราชธานี: ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- วทัญญู ใจบริสุทธิ์ และ อำพา แก้วกำก. 2555. “รายงานการวิจัย การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมุกดาหาร-สะหวันนะเขต.” กรุงเทพมหานคร: แผนงานวิจัย การศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพภายใต้ความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โครงการมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
- วทัญญู ใจบริสุทธิ์ และ อำพา แก้วกำก. 2557. “การศึกษาพัฒนาการของพื้นที่มุกดาหาร-สะหวันนะเขต: จากชุมชนภายใต้รัฐจารีตสู่ความเป็นชุมชนบนกระแสโลกาภิวัตน์.” กรุงเทพมหานคร: แผนงานวิจัย การศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพภายใต้ความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โครงการมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

วรารณณา ก่อเกียรติพิทักษ์, อำพา แก้วกำกวง, และ วทัญญู ใจบริสุทธิ์. 2556. “ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาด้านแรงงานในชุมชนมุกดอาหาร-สะพานนะเขต: นัยยะต่อประชาคมอาเซียน.” กรุงเทพมหานคร: แผนงานวิจัย การศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพภายใต้ความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง โครงการมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

วิเชียร อินทะสี, อำพา แก้วกำกวง, และ วทัญญู ใจบริสุทธิ์. 2554. “การศึกษาลักษณะร่วมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนมุกดอาหาร-สะพานนะเขต.” กรุงเทพมหานคร: แผนงานวิจัย การศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพภายใต้ความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง โครงการมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

ศุภชัย วรรณเลิศสกุล. 2553. “เขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโน: โอกาสและอุปสรรคสำหรับ การลงทุนจากประเทศไทย.” *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี* 12(1): 70-80.

สุทิน สอนองพันธ์. 2543. “ประวัติศาสตร์สังคมกลุ่มน้ำโขงระหว่าง พ.ศ. 1892-2370.” ราชบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.

โสภี อุ่นทะยา. 2556. “การจัดการของชุมชนและการปรับตัวของแรงงานข้ามชาติบนพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว จังหวัดมุกดอาหาร.” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2556 อีสาน ลาว ขแมร์ศึกษาในกรอบประชาคมอาเซียน, อุบลราชธานี, 28-29 พฤศจิกายน.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Little, Daniel. 1991. *Varieties of Social Explanation: An introduction to the philosophy of social science*. Boulder, Colorado: Westview Press.

Mekong Migration Network and Asian Migrant Centre. 2013. *Migration in the Greater Mekong Subregion Resource Book*. Chiang Mai: Chiang Mai University.

Ong, Aihwa. 2006. *Neoliberalism as Exception: Mutations in citizenship and sovereignty*. Durham, N.C.: Duke University Press.

- ## เอกสารออนไลน์

- ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้า. 2549. “ปัจจัยดึงดูดการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ
สะหวัน-เซโนของ สปป.ลาว.” [http://www.exim.go.th/doc/research/targeted_](http://www.exim.go.th/doc/research/targeted_country/7079.pdf)
[country/7079.pdf](http://www.exim.go.th/doc/research/targeted_country/7079.pdf).
- สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ. ม.ป.ป. “รายงานสรุปผลการสำรวจศักยภาพพื้นที่ชายแดนและเขต
เศรษฐกิจพิเศษไทย-ลาว-เวียดนาม ณ มุกดาหาร-สะหวันนะเขต-แดนสะหวัน-ลาวบาว-
เว้-ดานัง และนครพนม-คำม่วน ระหว่างวันที่ 20-23 มีนาคม 2557.” [http://www.](http://www.nesdb.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=2751)
[nesdb.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=2751](http://www.nesdb.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=2751). สืบค้นวันที่ 20 พฤษภาคม
2560.
- สำนักอาเซียน กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. 2560. “ข้อมูลการค้าไทย-สปป.ลาว.” [http://](http://www.dtn.go.th/files/60/ASIA/Lao_2s_0217.pdf)
www.dtn.go.th/files/60/ASIA/Lao_2s_0217.pdf.